"הלא זאת היא עבודת הקודש": לימוד הגמרא

מערך שיעור · אגרות הראי"ה

קהל יעד: חטיבת ביניים, תיכון ואולפנה, ישיבה קטנה ותיכונית · שיעור אחד או שניים (45–90 דקות)

מערכי השיעור נכתבו לעזר בלבד. הם לא נבדקו ולא אושרו על ידי מורים או אנשי חינוך, ויש להתאים אותם לכיתה ולשיקול דעתו של המלמד.

מטרות השיעור

- להכיר את יחסו של הרב קוק ללימוד הגמרא: "עבודת הקודש" יומית, שגדולי ישראל מסרו עליה את נפשם.
- לראות שגם גדולי תורה היו צריכים חיזוק בלימוד, ושהקושי והעייפות אינם סימן שהלימוד "לא בשבילי".
- להבין למה לפי הרב קוק העצלות באה מחוסר אמונה בגודל הטוב שבלימוד, ולבחור דרך אחת לחזק את הלימוד האישי.

רקע למורה

המקור המרכזי הוא אגרת שכתב הרב קוק לבנו, הרצי"ה, בגי' בשבט תר"פ (1920), זמן קצר אחרי שהתקבל לרבה של ירושלים. הרצי"ה לימד אז צעירים, וכמה שבועות קודם כתב לו הרב קוק הדרכה מפורטת איך ללמד תלמוד {{a/4/1004.html}}. באגרת הזאת הרב קוק מבקש מבנו לא לזלזל בשיעור הגמרא היומי, וללמד אותו בהתעניינות.

לצדה באות שתי אגרות: אגרת לאחיו הצעיר, ר' שאול חנה, שלמד בסמרגון, העיר שבה למד הרב קוק עצמו בנעוריו (תרנ"ז, 1897). שם הרב קוק מודה שגם הוא היה צריך חיזוק בלימוד בימי צעירותו. ואגרת לרב צבי הירש וייספיש (תר"ע, 1910), שביקש עצה לשמחה ולגבורה בעבודת ה'.

כדאי להקדיש זמן לשאלה שהתלמידים מכירים היטב: מה עושים כשלומדים ולא מרגישים כלום? האגרות לא מבטלות את הקושי, אבל מראות שגם גדולי ישראל הכירו אותו, ומציעות דרך להתמודד איתו.

פתיחה

שאלו את התלמידים: מה אתם מרגישים כשאתם פותחים גמרא? בקשו מכל אחד לכתוב מילה אחת, בלי שמות, ואספו את המילים על הלוח. אחר כך ספרו להם: גם הרב קוק, בצעירותו, היה צריך חיזוק בלימוד - וגם את בנו, שכבר היה תלמיד חכם גדול, הוא חיזק.

המקורות

מקור 1: שיעור בכל יום

הרב קוק כותב לבנו, הרצי"ה, שלימד אז צעירים:

> "ואל יקטן נא בעיניך ערך של שיעור גפ"ת מסודר בכל יום ויום. ראה נא יקירי לעבד את השיעור בהתענינות, הלא זאת היא עבודת הקודש, שגדולי ישראל בכל הדורות נתנו את נפשם עליו."

אגרות הראי"ה, כרך ד', אגרת אי · גי' שבט תר"פ

מילים: גפ"ת - גמרא, פירוש רש"י ותוספות; לעבד את השיעור - להכין אותו ולעבוד עליו

שאלות למחשבה:

1. הרצי"ה כבר היה אז תלמיד חכם גדול. למה לדעתכם אביו מזכיר לו "ואל יקטן נא בעיניך"?

2. מה ההבדל בין ללמוד שיעור "בהתענינות" לבין ללמוד אותו כי צריך?

3. גדולי ישראל "נתנו את נפשם" על לימוד הגמרא. מה זה אומר על הדף שאנחנו לומדים היום?

מקור 2: מה משמח את הלב

בהמשך אותה אגרת:

> "למוד הגמרא, וברור ההלכה, ונטית המשא ומתן של הפלפול וההערה הישרה המחדדת. המשמחת את הלב וממשכת את [את] הנפש לחבת התורה."

אגרות הראי"ה, כרך ד', אגרת אי · ג' שבט תר"פ

מילים: משא ומתן - הדיון בסוגיה: קושיות, תירוצים וראיות; הפלפול - עיון חריף, שבודק כל סברה; ממשכת - מושכת; לחבת התורה - לאהבת התורה

שאלות למחשבה:

1. הרב קוק מונה כמה חלקים בלימוד הגמרא. איזה מהם אתם הכי אוהבים, ואיזה הכי קשה לכם?

2. לפי הרב קוק, מה בלימוד משמח את הלב? האם הרגשתם פעם שמחה כזאת בלימוד?

3. "הערה ישרה" היא שאלה טובה. נסו לנסח הערה כזאת על הסוגיה שאתם לומדים עכשיו.

מקור 3: הבסיס

הרב קוק, שאהב מאוד את המחשבה והאמונה, מוסיף:

> "ותזהר נא מלהמשך יותר מדאי בעת הלמודי בעניני מחשבות מופשטות. אע"פ שאין ערוך ליקרת ערכן, וע"י הבסיס הקדוש הזה המסומן בד"א של הלכה. תעלה בידך בע"ה ג"כ השאיפה האידיאלית"

אגרות הראי"ה, כרך ד', אגרת אי · ג' שבט תר"פ

מילים: מופשטות - רעיוניות, שאינן נוגעות למעשה; אע"פ שאין ערוך ליקרת ערכן - אף על פי שערכן גדול מאוד; ד"א של הלכה - "ארבע אמות של הלכה" (ברכות ח, א); בע"ה - בעזרת ה'; ג"כ - גם כן

שאלות למחשבה:

1. למה דווקא הרב קוק, שכתב כל כך הרבה על אמונה ומחשבה, מזהיר את בנו לא להימשך אחריהן בשעת השיעור?

2. מה הקשר בין "בסיס" לבין "שאיפה אידיאלית"? תנו דוגמה מתחום אחר בחיים.

3. האם לימוד הגמרא הוא בעיניכם "בסיס"? למה?

מקור 4: גם אני הייתי צריך

הרב קוק כותב לאחיו הצעיר, ר' שאול חנה, שלמד בסמרגון:

> "למגמר ולמסבר לחזור על למודך בחשק ואהבה, לקנות ידיעה שלמה, בגמפ"ת כסדרן, לעשות העיקר עיקר והטפל טפל. כי לא ראיתי חכם גדול באמת כ"א מאותם שמשימים עיקר עסקם בתלמוד וראשונים, ללמוד ולחזור כסדרן ממש, ביחוד בראשית ביכורי הילדות. סלח לי אחי אהובי, יוכל להיות שאינך צריך

התעוררות כזאת, אלא מתוך שאני זכור שהייתי צריך לכמו אלה, בימי חרפי, רחש לבבי אלה הדברים"

אגרות הראי"ה, כרך א', אגרת ה · ליל יום ד', פרשת יתרו (תרנ"ז, בויסק)

מילים: למגמר ולמסבר - ללמוד ולהבין (ארמית); גמפ"ת - גמרא, פירוש רש"י ותוספות; כ"א - כי אם, אלא; בימי חרפי - בימי צעירותי; רחש לבבי - יצאו מלבי

שאלות למחשבה:

1. הרב קוק מודה שגם הוא, בצעירותו, היה צריך התעוררות ללימוד. מה זה מלמד אתכם?

2. "לעשות העיקר עיקר והטפל טפל" - מה העיקר ומה הטפל בלימוד שלכם?

3. שימו לב לסגנון: "סלח לי אחי אהובי". איך הרב קוק נותן עצה בלי להטיף?

מקור 5: ואם לא מרגישים כלום?

תלמיד חכם בירושלים שאל את הרב קוק איך להתחזק בעבודת ה' בשמחה ובגבורה. הרב קוק כותב לו:

"כי זה פשוט הוא, שגם הירוד שבאנשים אם יציעו לפניו שיכול הוא בכל עת לעשות חסד על כל העולם כולו, הכולל בתוכו כ"כ הויות עד אין תכלית, יתעורר בשמחה ובגבורה לעשות טוב, וכל העצלות והרפיון אינו בא כ"א מחוסר אמנה בגודל הטוב שעושים ממש עם כל היקום בעסק התורה"

אגרות הראי"ה, כרך א', אגרת שא · כ"ב אייר תר"ע - יפו

מילים: הירוד שבאנשים - האדם הפשוט ביותר; כ"כ הויות - כל כך הרבה נבראים; כ"א - כי אם, אלא; אמנה - אמונה; היקום - כל המציאות

שאלות למחשבה:

1. לפי הרב קוק, מאיפה באה העצלות בלימוד? האם אתם מסכימים?

2. אם הייתם יודעים בוודאות שכל דף גמרא שאתם לומדים עושה טוב לעולם כולו, האם זה היה משנה משהו?

3. הרב קוק לא מבטיח שנרגיש את הטוב שאנחנו עושים. מה זה אומר על לימוד ביום שבו "לא מרגישים כלום"?

הרב שלמה אבינר: מדוע ללמוד גמרא

הרב שלמה אבינר מסביר שהגמרא היא "שימוש תלמידי חכמים" של המשנה: היא מבררת את הטעמים ומיישבת את הסתירות. מי שאינו מבין את הטעם יודע רק פרטים, ואילו הגמרא מקנה חכמה - "שכל של תורה", שמתחבר לשרשרת של הרב ורבו עד מעמד הר סיני. לכן צריך ללמוד גם מפי רב, ולא רק מתוך ספרים. לדבריו, לימוד הגמרא מקנה יראת שמים בדרך עקיפה, גם כשהלומד אינו מרגיש בכך, ולכן רוב האנשים צריכים לצדו גם ספרי אמונה ומוסר.

לדברי הרב אבינר במלואם (אבינרפדיה): https://shlomo-aviner.net/content/4264

לסיכום

לימוד הגמרא הוא "עבודת הקודש" יומית, הבסיס שממנו עולות גם השאיפות הגבוהות. השמחה שבו באה מתוך העיון עצמו - המשא ומתן, הפלפול וההערה הישרה. וגם כשלא מרגישים אותה, הטוב שהלימוד עושה אינו תלוי בהרגשה: גם הרב קוק היה צריך חיזוק בצעירותו, והעצלות באה רק מחוסר אמונה בגודל הטוב שבלימוד.

הרב שלמה אבינר: איך עוזרים לתלמידים בלימוד הגמרא

על רקע הירידה בלימוד הגמרא בישיבות התיכוניות, הציע הרב שלמה אבינר כמה דרכים לעזור לתלמידים (סיוון תשע"ז). לדבריו יש לקושי כמה סיבות, ולכן צריך לאבחן מה בדיוק קשה לכל תלמיד, כמו שכותב הרב קוק באורות התורה, ולשלב כמה פתרונות. בקיצור:

- להשאיר זמן רב ללימוד בחברותא, שבו כל תלמיד מתקדם בדרכו.
- שמורה בקי, או תלמיד מתקדם, יעבור בין החברותות ויעזור לכל אחד.
- לגייס מבוגרים בקיאים וסבלניים מהקהילה, למשל פנסיונרים, ללמוד בחברותא עם תלמידים.
- להשתמש בגמרות מפוסקות ומנוקדות, עם ביאור, בייחוד לצעירים.
- לסמן את מבנה הסוגיה - העיקר והטפל, הקושיות והתירוצים - למשל בצבעים.
- להסביר קודם בעל פה ובשפה פשוטה את הנושא, את הקושיות ואת התירוצים, ורק אחר כך לגשת לטקסט.
- להתקדם בהדרגה, צעד אחר צעד.
- לחנך לאהבת העמל: המאמץ אינו חיסרון, אלא אידאל.
- פתיחה קצרה ומהנה, כרבע שעה ביום, יכולה לעזור, אבל הלימוד עצמו צריך להישאר רציני.
- לקשר את הלימוד לחיים: כיבוד הורים, נישואין, צבא, חברות והמאבק ביצר הרע.
- הפלפול הוא שנותן ללימוד את המתיקות, כמו שמבאר הרב קוק.
- עדיף שהמורה ילמד מעט דפים לעומק, מאשר הרבה דפים בשטחיות.
- לימוד אמונה, תנ"ך ותורה שבעל פה אינו בא במקום הגמרא - הוא מעמיק אותה.
- לא לוותר על הגמרא בשביל בגרות קלה יותר: החובה חשובה מן התוצאות.

לדברי הרב אבינר במלואם (סרוגים): https://www.srugim.co.il/199424-ירידה-בלימוד-הגמרא-הנה-כמה-פתרונות

מתוך "למורים ולמחנכים" באתר מפתח אגרות הראי"ה - igrot.shlomo-aviner.net/morim/gemara-avodat-hakodesh